

Срећко Шекелић

Филозофски факултет
Универзитет у Београду

БЕЗБЕДНОСТ У ХХІ ВЕКУ: ГЛОБАЛНИ ИЗАЗОВИ У ТРАНС-АТЛАНСКОМ КОНТЕКСТУ

Будућност не може бити наставак прошлости, и постоје знакови и спољни и унутрашњи, да смо стигли до тачке историјске кризе.

Ерик Хобсбаум, *Доба екстрема*,
Дерета, Београд, 2004, стр. 438

Синтагма *Novus ordo seculorum* одзвања у повицима многих гласноговорника у *pro et contra* дискусијама о карактеру, циљу и могућим последицама процеса глобализације. Овај велики (што обједињујући – што разједињујући) процес испрва се углавном везује за I светски рат, након којег систем Великих Сила и европоцентричност глобалних политичких односа почиње да бледи, непосредније се испољава у светском поретку хладноратовске епохе, а експлицира се распадом политичко-војне биполарности света. Да би смо размотрили глобалне безбедносне изазове у ХХI веку, прво ћемо се летимично подсетити развоја глобалних изазова од модерног до „постмодерног“ доба, са акцентом на евро-атланске односе.

Својим принципима спољне политике, заснованим на Монроовој доктрини из 1823. године, Сједињене Америчке Државе су сопствену сферу доминације дефинисале границама америчког континента. Стога, избегавано је уплитање у проблеме и интересе европских држава, као и истицање сопственог светоназора. Овај својеврсни изолационизам је штитио САД од непотребних политичких турбуленција и практично је био актуелан чак до четрдесетих

година прошлог века, уз додатне интерпретације Вудру Вилсона и Рузвелта. Између два рата САД се држи по страни избегавајући учешће у политичким и војним савезима и супра-националним организацијама. Међутим, након уплетености у II светски рат као један од протагониста, Америка се надовезује на новонастале околности и установљује сопствене интересне зоне на европском тлу.

Политичка нестабилност света (услед потреса гушења Хитлерове Немачке и њених савезника) и наглашена технолошко-индустријска развијеност, послужили су двострукој експанзивној интернационализацији: капиталистичког блока и супремацији САД-а са једне стране, и социјалистичке идеологије и хегемонизма СССР-а са друге стране. Иако је установљење универзалног поретка обесмишљено формирањем регионалних војно-политичких савеза, трајао је велики период укрупњавања светске политичке сцене са јасном свешћу о њеним планетарним размерама. Истовремено, биполарност центара моћи постајала је очигледна и недвосмислена. Формирајући адекватну контратежу и снажну међусобну спољнополитичку претњу, декларативно обједињени Уједињеним нацијама, две супер-силе предводиле су две струје глобализационог процеса. Сложеним обавештајним активностима вођен је хладни рат, а наоружавањем оружјем за масовно уништавање одржаван је хладни мир. Медијске технологије учиниле су крупне кораке када је у питању дистрибуција и доступност информација, што је коришћено у сврхе софистицираних, али често и грубих пропагандних маневара. Војне кушње у Лаосу, Камбоџи и Вијетнаму и Кубанска криза имали су статус озбиљних инцидентата у којим су два блока пред светском јавношћу одмеравала своје снаге, али нису представљале њихов директан сукоб. Наиме, иако су и чланице НАТО-а и чланице Варшавског пакта строго водиле рачуна о обезбеђивању од евентуалне војне интервенције од стране непријатељске државе, данас се чини да је било мало вероватно да до таквог окршаја уопште дође. Имајући у виду застрашујући потенцијал војне деструктивности ових нуклеарних сила, њихов директан, конвенционалан војни сукоб могао је

попримити до тада невиђене катастрофалне размере, па је и разумљиво то што се он никад и није десио. Током читавог описаног периода, готово све европске земље су биле разврстане у таборе Истока и Запада, а њихов утицај на глобална збивања махом је зависио од њихових односа са Вашингтоном и Москвом.

Након урушавања Совјетског савеза и нарушавања светске војно-политичке равнотеже крајем осамдесетих година прошлог века, дошло је до нужне дисперзије позиција моћи. САД је наједанпут остао усамљени хегемон на челу Северно-атланског пакта, без иједне нације или војног савеза који би му могао макар парирати у отвореном ратном и дипломатском надметању, док је источни блок клонуо и расуо се у ситније независне целине. Ипак, сплет регула међународног права негован од стране читавог низа међународних организација, стандарда и споразума је ове крхотине СССР-а везивао за Америку и остатак света – држећи их истовремено и на окупу и на разумном одстојању. Са расипањем центара моћи дошло је и до дисперзије сукоба, као и до бројних, мањих или већих, војних интервенција САД-а и мировних мисија УН-а у земљама трећег света. Западноевропске земље користе процес распарчавања Источне Европе одлучно интензивирајући тренд интеграције и испитујући модусе њеног продубљивања и даље експанзије. Устоличење Европске Уније, њена еволуција и јачање спрам земаља чланица, индуковање огромног капитала и индустријског потенцијала, као и успешан продор на исток, дало је подстрек Европљанима да наставе са кохезијом. Основни мотив, такорећи ентелехија, читавог интегративног процеса је свест о томе да већини европских земаља једино укрупњавање може обезбедити опстанак на ветрометини светског тржишта. Додатан подстрек европском уједињењу је представљен и у нади да је (поред Кине) ЕУ за сада једина када да израсте у достојног партнера, али и такмаца америчком спољно-политичком примату. Притом, као посебна погодност у том смислу схваћена је чињеница да су оба поменута ентитета део „јединствене“ евро-атланске интересне групације, да су у битној мери међузависне, те да једна другој свакако не представљају никакву директну и отворену претњу.

Након слома Варшавског пакта, НАТО се суочио са својеврсном кризом идентитета будући да је примаран повод за формирање Алијансе био одбрана од СССР-а и спречавање ширења комунизма. Евро-атланска безбедносна структура се нашла у позицији у којој више није могла са сигурношћу да предвиди правац и динамику свог будућег развоја. Притом, свима је било јасно да предстоји даљи развој а не дезинтеграција НАТО-а, коју је прижељкивала руска администрација. Окончањем Хладног рата и нарушавањем устаљеног војно-политичког поретка дошло је до погоршања безбедносне ситуације у свету. Приступило се преправљању војних доктрина, јачој контроли наоружања и прилагођавању наменске индустрије насталим околностима. Већина источноевропских, до недавно комунистичких, земаља је започела билатералне преговоре са Алијансом, што је Русија тумачила као претњу по њену безбедност. Уследило је организовање нових партнерстава: Партнерство за мир, НАТО-руски савет, НАТО-украјински комитет и Медитерански дијалог. Кроз програм Партнерства за мир спроведено је ширење Алијансе на исток пријемом нових држава чланица и то Чешке, Мађарске и Пољске 1999. године и Словачке, Словеније, Бурарске, Румуније, Естоније, Летоније и Литваније 2004. године, док су балканске земље још увек на листи чекања. Евро-атланске и европске интеграције одвијају се паралелно и изгледа као да чине две стране једног истог процеса – и то процеса од којег Русија зазире, али му се данас успешније прилагођава него током деведесетих.

Поред реструктурирања својих оружаних снага, НАТО преузима нову улогу у превенцији сукоба и управљању кризама у свету. Притом, зона извођења операција далеко надилази евро-атлански регион и пружа се до Блиског истока. Операције попут кампање против тероризма (Авганистан, Ирак, Источни Медитеран), одговора на кризе (Босна, Косово, Македонија) и обезбеђивања забране лета и ембарга над СРЈ, кандидују Алијансу у „глобалног чувара мира“. Испоставило се да је за ове активности пожељан

мандат УН (IFOR, SFOR, KFOR, ISAF), али не и неопходан – довољна је и *ad hoc* коалиција („coalition of the willing“). Напад на Америку 11. септембра поново је поделио свет. Ова подела, међутим, није очигледна попут оне хладноратовске, нити је јасно дефинисана, а у многим нијансама се уочава и у самом НАТО пакту. У јеку европских интеграција дошло је до значајних унутрашњих несугласица унутар ЕУ између две стране, које је Џорџ Буш крстио као „Нова Европа“ и „Стара Европа“, док на питања нових глобалних изазова не постоји усаглашен одговор.

Данашње претње човечанству и актуелном светском поретку крећу се од најдугорочнијих, попут глобалног загревања и нетактичне експлоатације природних ресурса, до најакутнијих, попут тероризма и епидемија већих размера. Негде између означених временских крајности налазе се глад, изражена неравномерна расподела богатства у свету и организовани криминал са свим својим манифестацијама, док су нуклеарни напад или светски рат последњи у низу асоцијација.

Извор несигурности у свету НАТО данас види у многобројним сиромашним земљама без одговарајуће демократске традиције, у којима су цивилизацијски услови такви да је ауторитарна власт контролисана од стране домаћих тајкуна, а постоје чак и примери у којима је диктаторска власт подржавана од стране мултинационалних корпорација. Немаштина и корупција (макар изазване неравноправном расподелом светског друштвеног богатства) чине овакве земље ризичним тлом и епицентром организованог криминала и потенцијалних терористичких активности. Погрдно назване „*Rogue States*“, захваљујући својим slabим и несврсисходним институцијама, врло лако могу постати не само склониште терористичким организацијама, већ и центар производње оружја за масовно уништавање. Дакле, највећа претња светској сигурности данас потиче од добро организованих, обучених и опремљених

екстремистичких група које су оспособљене да врше терористичке нападе. Фронтална војна тактика и борба на какву је навикнуто претходних миленијума бива неприменљива против ових организација, а тешко војно наоружање бива готово бескорисно.

На ову претњу по општу безбедност у свету, уочавамо три врсте одговора:

- 1) Одговор Америке – реагује војном силом на високоризичне земље за које постоје докази или оправдана сумња да пружају уточиште терористичким организацијама и учествују у незаконитој производњи и/или дистрибуцији оружја за масовно уништење. Карактеристика овог насилног одговора је и могућност вршења превентивних војних акција на основу обавештајних информација које се сматрају провереним.
- 2) Одговор Европе – реагује дипломатским мисијама, политичким и економским притисцима. Такозваном „меким дипломатијом“ покушава да унапреди сарадњу између завађених држава и наведе на компромисно прихватање мирног решења уз одлучно одбацивање екстремних позиција. Такође, обезбеђује мировне мисије на ратом захваћеним подручјима као што су Босна и Косово, а операционализацијом сопствених Јединица за брза дејства у могућности је да успешно врши дефанзивне војне акције на европском тлу.
- 3) Одговор НВО – реагује континуалним и агресивним лобирањем међународних институција и делегата земаља чланица – такозвана „нова дипломатија“ – али и унутрашњим притисцима у богатим земљама. Формирају се интересне кровне међународне НВО које кроје мрежу истомишљеника међу дипломатама мање утицајних земаља и покушавају да уједињеним снагама изврше утицај на богате земље већинским гласањем у међународним институцијама.

Желе да ограниче хегемонију моћних држава и обезбеде заштиту људских права.

Трећи одговор на савремене светске изазове чини новину у међународној политици, којом се XXI век разликује од претходних. Међународних невладиних организација по последњим проценама има преко 50.000, а њихов значај и утицај је данас изузетно наглашен, будући да се сукоби и несугласице међу највећим светским државама решавају првенствено економским, дипломатским притисцима и лобирањем. Бројни критичари ипак скрећу пажњу на одсуство легитимитета оваквих организација, као и мандата да утичу на доношење битних одлука међународних институција. Такође, ови критичари истичу проблем финансијске (не)зависности ових организација, односно у којој мери на ставове и стратегије моћних међународних НВО утичу њихови донатори и покровитељи.

Све у свему, када је у питању очување безбедности у новој глобалној расподели моћи, европски одговор и методе су очигледно спорије од америчких, али је у најмању руку дискутабилно да ли су америчке методе ефектније од европских. Заправо, америчка хитрина и интервенције на Авганистан и Ирак, предухитрила је дипломатске подухвате „Старе Европе“, али није предухитрила терористичке нападе који су потом уследили, како на Блиском Истоку, тако и широм света. Европи у том случају једино преостаје да покуша да поново успостави мир тамо где је Америка извојевала рат, док бројне НВО, са својим медијским и кулоарским утицајем, своје место виде у спречавању једностранних одлука у решавању глобалних проблема.

ЛИТЕРАТУРА

Asmus, Roland – Pollack, Keneth. „The New Transatlantic Project“, Зборник текстова (CD издање), Београдска отворена школа, 2003.

Аврамов, Смиља – Крећа, Миленко. *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2001.

Davenport, David. „The New Diplomacy“, Зборник текстова (CD издање), Београдска отворена школа, 2003.

Foster, Anthony – Wallace, William. „What is NATO for?“, *Survival*, vol. 43, бр. 4, зима 2001-2002, стр. 107-122

Gordon, Philip. „NATO After 11 September“, *Survival*, vol. 43, бр. 4, зима 2001-2002, стр. 89-106

Gabelova, Barbora. „Europe Old and New: Neighbours, Friends and Allies“, *Slovak Foreign Policy Affairs*, пролеће 2004.